

УДК 78. 27

Яким Горак

ПРО ЗАБОРОНУ ВИКОНАННЯ ХОРУ «ІВАН ГУС» ЛИСЕНКА НА ШЕВЧЕНКІВСЬКОМУ ВЕЧОРІ У ЛЬВОВІ 1891 РОКУ

Розглядається полеміка довкола заборони виконати хор Лисенка «Іван Гус» на Шевченківському вечорі у Львові 1891 р. Полеміка відбулася між українським часописом «Діло» та польським «Kurjer Lwowski» і набула політичного забарвлення, як протест проти політики «нової ери». Одним із учасників полеміки був Іван Франко, який став на захист Лисенкового твору.

Ключові слова: хор «Іван Гус», Шевченківський вечір, Лисенко, Франко, Степан Федак, «Львівський Боян».

Інцидент із забороною виконання Лисенкового хору «Іван Гуса» на Шевченківському святі у Львові 1891 року відомий музикознавцям здавна¹. Але як за радянського часу, так і за української незалежності, факт цей подавався поза кон-

---

¹ Коноварт Т. Деякі питання музичної культури в критичній спадщині Івана Франка // *Українське музикознавство*. – Вип. 9. – Київ: Музична Україна, 1974. – С. 22; Загайкевич М. *Музичне життя Західної України другої половини ХІХ ст.* – Київ: Видавництво АН УРСР, 1960. – С. 40.

текстом тогочасних подій, часом з неточними покличками², без згадки про дискусію, яка точилася довкола нього в пресі. Хоч авторство деяких з матеріалів дискусії належить Іванові Франкові, у дослідженнях про взаємини письменника з композитором³ дискусія ще не осмислена.

Шевченківський вечір, про який йдеться, відбувся 2 (14) квітня 1891 р. у львівському «Народному Домі». Попередньо подана програма вечора передбачала промову Костя Левицького, «Молитву» на мішаний хор з опери «Купало» Анатолія Вахнянина (виконував хор «Львівського Бояна» у супроводі фортеп'яно), фортеп'янного «Полонезу» Лисенка у виконанні Олесі Бажанської (Озаркевич), декламацію Теофілею Огоновською фрагменту з поеми «Гайдамаки» Шевченка (розділ «Лебедин»), сопранове соло з «Купало» Вахнянина у виконанні Волощаків, хор «Іван Гус» Лисенка (чоловічий хор «Львівського Бояна» у супроводі фортеп'яно) і його ж терцет з опери «Різдвяна ніч» (виконували Волощаків, Шухевичева та Шиманський), декламацію Нестором Яворським Шевченкового «Послання» і «Заповіт» Михайла Вербицького у виконанні хору «Львівського Бояна»⁴. В анонсах окремо підкреслювалося, що вечір є першим публічним виступом недавно створеного хорового товариства «Львівський Боян»: «Варто почути якь выпаде першій публічний виступъ «Бояна». При томъ вечерки въ честь Шевченка суть мѣриломъ, наскѣлько мы поважаємо Шевченка, котрого почитанье що разъ больше ширить ся по Руси-Українѣ»⁵ – читаємо в хронікальних повідомленнях.

У розгорнутій рецензії «Діла» на Шевченківський концерт у повному обсязі наведена промова Левицького і тексти численних надісланих на вечір телеграм із різних куточків Галичини. Характеристика музичної частини вечора була дуже скупа і схематична. Виконання програми – особливо першого виступу хору «Львівського Бояна» – оцінювалося у позитивних тонах: «Що-до продукцій вокально-музыкальныхъ, то насамперед піднесемо той вельми відрадный фактъ, що, якъ уже выше сказано, се перші наші вечорницѣ, котрі були виконані виключно своїми силами співучими, членами нашого молодого товариства «Львівскій Боянъ». Сей першій виступъ «Львівського Бояна» бувъ дуже щасливый, а виконанье

² У статті М. Загайкевич «М. В. Лисенко і прогресивна музична культура Західної України» (у зб: *Микола Лисенко – борець за народність і реалізм у мистецтві* / ред. М. Загайкевич. – Київ: Наукова думка, 1965. – С. 118–133) лише згадано факт, у книзі Лідії Ханік «*Історія хорового товариства «Львівський Боян»* (Львів, 1999. – С. 11) дата концерту подана за старим стилем, програму концерту наведено неповно без покликів на джерело. У коментарях видання, упорядкованого Т. Коноварт (*Іван Франко про музику*. – Львів, 2006. – С. 102), згадано статті з дискусії довкола інциденту, але подано їх з неточними координатами і без відповідної хронології.

³ Витвицький В. *Взаємини М. Лисенка з І. Франком*. – Краків–Львів: Українське видавництво, 1942; Архімович Л., Гордійчук М. М. *Лисенко: Життя і творчість*. – 3-тє вид., доповн., переробл. – Київ: Музична Україна, 1992.

⁴ Новинки. Въ честь ХХХ-хъ роковинъ смерти Тараса Шевченка // *Діло*. – 1891/71. – 28.03 (9.04). – С. 3.

⁵ Новинки. Завтрѣшній вечерокъ въ честь Т. Шевченка // *Діло*. – 1891/74. – 1(13).04. – С. 3.

поодиноких пісень мусѣло задовільнити і найбільше вимагаючого критика. Хоромь управляв д-рѣ Стефан Федакѣ, вѣ заступствѣ недужого проф. Анатоля Вахнянина, и вѣ значній мѣрѣ праці та старанності д-ра С. Федака належить дякувати, що сі вечерницѣ выпали такѣ світло»⁶. Із виконаних «Бояном» творів згадано лише дуже добре виконання «Молитви» Вахнянина та «зовсім поправне» виконання «Заповіту» Вербицького. Про виконання «Івана Гуса» не згадувалося.

Іншої думки про святкування був рецензент у польському «Kurjer Lwowski». В анонімній рецензії вшанування оцінено як невдале. На думку критика, не варто було вставляти у програму твори, які не могли бути виконані: декламація посланія «І мертвим, і живим» була заборонена поліцією, а виконання Лисенкового «Гуса» – церковною верхівкою з собору св. Юра. За словами рецензента, «обидва ті пункти мусили відпасти, що було приводом до доволі голосного незадоволення і шамрання (szemrania) на галерці, так і в партері»⁷ [переклад з польської наш. – Я. Г.]. Рецензія викликала коротку полеміку між українською та польською газетами. «Діло» відреагувало короткою нотаткою серед хронікальних матеріалів: «Знаний радикаль рускій вѣ редакції «Kurjer-a Lwowskiego» помѣстив вѣ нинѣшньому числѣ тої газети правдиво памфлетну звістку про вечерок вѣ честь Т. Шевченка, и тымѣ додав ще один листок до вѣнця своєї «славы» яко писателя и – чоловіка»⁸. Вказівка на радикала і письменника вказує на Франка⁹. У відповідь польська газета зазначала, що автор української репліки (прізвища його не вказується) своїми «пресіями» на товариство «Боян» послідовно відстоював, щоб Лисенків твір не прозвучав на концерті¹⁰.

Згадуючи пізніше інцидент на цьому Шевченківському вечорі, Євген Олесницький вважав його виступом проти новоєрівської політики: «Вже на перших, по новій ері, вечерницях Шевченка у Львові в 1891 р. піднялася демонстрація проти нової ери, проти реакціонерства і клерикалізму, що їх вона несла за собою. Заборонено відспівати «Івана Гуса», як казали, на інтервенцію митрополита. Коли та точка прийшла на денний порядок, а її випустили, піднялися в салі, особливо на галерії, голосні окрики «Співати Гуса!». Ті окрики ледви можна було втихомирити. З Тернополя прислала на вечерниці молодь таку телеграму: «Слава вам, що пам'ять Тараса згадали, в шпаклію і коронку Кобзаря прибрали». Телеграми не відчитано, одначе молодь на салі довідалася, що така телеграма прийшла і підняла авантуру, домагаючись її прочитання. Вечерниці можна було лише з трудом докінчити»¹¹.

Заборона виконання Лисенкового «Гуса» на Шевченківському концерті наклалася на ще одну подію, яка теж набула розголосу. Ще 1890 року у літературних

⁶ Вечерѣ вѣ честь Тараса Шевченка // *Діло*. – 1891/76. – 3 (15).04. – С. 1–2.

⁷ Kronika. Wieczornica w cześć Szewczenki // *Kurjer Lwowski*. – 1891/105 – 16.04. – С. 3.

⁸ Новинки. Знаний радикаль рускій // *Діло*. – 1891/77. – 4 (16).04. – С. 3.

⁹ Можливо тому у бібліографічному покажчику Франкових творів, укладеному Мирославом Морозом, цей допис зафіксовано як приписуваний Франкові.

¹⁰ Kronika. W sprawie wieczornicy Szewczenki // *Kurjer Lwowski*. – 1891/108. – 19.04. – С. 3.

¹¹ Олесницький Є. *Сторінки з мого життя*. – Стрий: Щедрик, 2007. – С. 228.

колах піднімалася ідея повного критичного видання творів Шевченка¹² і для цього було створено видавничий комітет, очолений Омеляном Огоновським, до якого серед інших увійшов і Франко. Видання мало містити всі україномовні твори Шевченка і розподілялося на 4 томи: том перший охоплював творчість поета до 1843 року. Редактором цього тому мав бути Огоновський, який водночас був головним редактором всього видання. Редактором другого тому (твори 1843–1847 рр.) мав бути Володимир Коцовський, третього (твори періоду заслання) – Франко, четвертого (твори після повернення з заслання і п'єса «Назар Стодоля») – Олександр Барвінський.

Через пошуки рукописних оригіналів Шевченка для точного вивірення текстів робота редакційного комітету затяглася. За рік праці стало очевидним, що добути оригінали буде важко, і комітет почав схилитися до популярного видання творів Поета. У такій зміні Франко вбачав політичні причини – проголошенням українськими послами у Державному парламенті «нової ери» в листопаді 1891 року. «А поки ще комітет розпочав роботу, наскочила звісна «угода» і, висловлюючись словами проф. Огоновського, «повіяла холодним вітром на молодечу вдачу» нашого комітету. Як згори можна було догадуватись, Шевченко така риба, що не влезиться ні з хвостом, ні з головою в сак австро-рутенської угодовщини. [...] Ми маємо певну звістку про те, що на інтимній нараді народовців, при котрій не було деяких членів Шевченківського комітету редакційного, ухвалено змінити первісний намір і *видати Шевченка обкросного*. Повне ж критичне видане готувлять Українці з Росії. Очевидна річ, що коли се правда, то *я прилюдно зрікаюся засідання в тім комітеті* і до обкросування Шевченка руки не приложу. Надіюсь, що справа ся швидко вясниться, і пишу сі слова вмисно для того, щоб викликати виразну заяву інших членів комітету редакційного, котрі взяли на себе прилюдний обов'язок і повинні за его сповненне прилюдно відповідати»¹³ [виділення у першодруці Франка. – Я. Г.] – писав Франко в рецензії. Слова ці викликали незадоволення серед членів редакційного комітету і Франко вимушений був спростувати цю думку у польськомовному дописі «*Utwory poetyczne Szewczenki*», який вийшов якраз під час Шевченкового вечора: «При тій нагоді зазначаю, що відомість, яка появилася в колах руських про намір видання «обкросеного» Шевченка, і котрій сам навіть дав вираз в одній нотатці, ґрунтувалася на помилковій інформації і видання Шевченка, котре вийде з рук вище названого комітету, буде повне без жодного обкросування тексту»¹⁴. Франків допис інформував про створення комісії і подавав загальний проспект видання. Схожого змісту, але без зазначення автора, був допис у «Ділі»¹⁵.

¹² Див.: Про виданьє творів Т. Шевченка // *Народ*. – 1890/6. – 15.03. – С.73–75. Підписано: С. 73–74 – Редакція; с. 74–75 – Надзбручанин.

¹³ Франко І. Літературно-наукова хроніка. Нове виданє Шевченка // *Народ*. – 1891/7. – 1.04. – С. 116–117.

¹⁴ Franko I. *Utwory poetyczne Szewczenki* // *Kurjer Lwowski*. – 1891/107. – 18.04. – С. 5–6.

¹⁵ Новинки. Видавництво творів Шевченка // *Діло*. – 1891/76. – 3 (15). 04. – С. 3.

Обидві справи стосовно вшанування Шевченка – справа підготовки видання зібрання творів поета та заборони виконання Лисенкового «Гуса» – набули політичного звучання: вони сприймалися як негативний вплив новоєрівської політики. Можливо, саме тому в низці матеріалів періодики їх розглядалося разом як взаємопов'язані.

Вперше це прослідковується у дописі «Поворот у руській справі» газети «Kurjer Lwowski». Тут наводиться фрагмент огляду українських подій з польської «Gazety Narodowej», яка акцентує втручання митрополита у святкування Шевченка: «Незалежним народовцям починає не подобатися, що єпископи мішаються в справі руських товариств. Товариство «Просвіта» і тов. ім. Шевченка постановили видати повне, комплектне видання творів Шевченка. Розійшлася незабаром вістка, що митрополит, довідавшись про те, не безрезультатно впливав на членів комітету редакційного, щоб ті уневажили свої ухвали, прийняті на засіданні 10 квітня, і щоби були випущені деякі місця, незгідні з догматами католицькими як неморальні. Другий привід є той, що митрополит казав викреслити з програми святкування Шевченка кілька пунктів, а зокрема відспівання кількох рядків поеми Шевченка «Гус», в котрих не було нічого незгідного з догматами, лише натомість Гуса вихвалено як слов'янського богатиря вільності і т. п.»¹⁶ [переклад з польської наш. – Я. Г.]. Коментуючи наведений фрагмент, «Kurjer Lwowski» зазначив, що у забороненій Лисенковій композиції Гус «загалом не є представлений як слов'янський богатир вільності, лиш яко противник Папи», і цього було цілком достатньо, щоб святоюрська цензура не дозволила виконувати твір, а «щодо старань св. Юра, спрямованих на обкросення Шевченка в задуманому комплектному виданні його творів, нічого нам досі невідомо»¹⁷.

Наступним щаблем розвитку полеміки стала розгорнута стаття «Інтриги противників нашої ідеї» в «Ділі», де спростовувалася низка деталей. Спочатку автор розглядає відмову «Академічного Братства» від участі в організації Шевченківського вечора. Відмова мотивувалася тим, що народовці у своїх вечорницях і виданнях, приурочених до роковин Кобзаря, «нагинають і обкроюють» його «поступово-демократичні думки до своїх клерикально-ретроградних поглядів і змагань». виправдовуючи народовців, в мотивації такої відмови автор бачить вплив «видумки п. Івана Франка». Цитуючи Франкову нотатку про нараду народовців стосовно видання творів Шевченка, він коментує її так: «Була се чиста выдумка, тожь заразъ зівзвано комітетъ, до котрого належить и п. Франко, и тутъ запитано п. Франка, на якій основѣ вінъ написавъ всю ту неправду? П. Франко, очевидно, не мігъ дати відповѣди. Перед кількома днями заявивъ вінъ уже в «Kurjer-ѣ Lwowsk-імъ», що написавъ неправду, але въ «Народѣ», де сю неправду подавъ, доси не спростував еи, отже читателѣ «Народа» все ще повинні вѣрити

¹⁶ Zwrot w sprawie ruskiej // *Kurjer Lwowski*. – 1891/111. – 22.04. – С. 1.

¹⁷ Там само.

въ его видумку и нею воювати противъ народовцѣвъ, якъ то нею послужило ся «Братство» въ своѣй відповіди»¹⁸.

В оцінці виступу «Львівського Бояна» на Шевченковому вечорі автор вбачає нанесення кривди щойно створеному хоріві, бо «головні сили співоці, котрі виступали на вечерку Шевченка, яко члени «Бояна», виступають на концертах устроюваних товариствами «Лютнею» і «Ехом» [обидва названі львівські хоріві товариства були польськими, хоч українські музиканти брали в них участь – Я. Г.], яко члени тих товариств, і збирають найбільші похвали в прасі, – а за виступ свій на вечерку рускім ті самі сили співаці дізнають пониження від руского радикала [Франка. – Я. Г.] в польськім дневнику... Чи може бути що прикрійшого?»¹⁹. На думку анонімого автора статті, 2–3 радикалів під час концерту з гальорки кілька разів гукнули «Гу! Гу! Гус!», на що навіть не було звернуто уваги, а польські газети зробили «з того квестію високополітичну». Оскільки текст Лисенкового твору «не може перейти цензури, то подано властям змінений текст. Річ поведено нещасливо, бо коли Шевченковий твір має подаватися в зміненім виді, то лучше зовсім его не подавати. Тої гадки були деякі члени комітету і заявили се управителеві хору на день перед вечерком. «Гуса» не співано і добре сталося: в вірнім тексті співати его не можна було, а в зміненім не годилося. Справа не держалась в секреті, бо була зовсім ясна і чиста, тож і радикали о ній знали і відкомандували на галерію свого індивідума, щоб робили галабурду. На другий же день радикал в Куржер-і зробив з того квестію політичну, а іменно, що ніби-то св. Юр заборонив народовцям співати на вечерку «Гуса». Єсть се, розумієсь, неправда [...]»²⁰.

Статтею «Jeszcze w sprawie “Husa”»²¹ («Ще в справі “Гуса”»), опублікованого на шпальтах «Kurjer Lwowski» без підпису автора, Франко відповів на статтю «Діла». На його думку, «Гусові» цензура не загрожувала, оскільки використаний Лисенком для композиції текстовий фрагмент вже публікувався в Австрії і виконувався на Шевченковому вечорі. Лисенкову композицію Франко назвав «одним з найкращих його творів» і у складеній ситуації з її виконанням звинувачує комітет по організації святкувань, до якого входили Дем'ян Савчак, Володимир Шухевич, Дем'ян Гладилевич, Кость Левицький і о. Іван Чапельський. Ініціатива вилучення «Гуса» з програми належала І. Чапельському, і його підтримали Левицький і Гладилевич. Дальший перебіг подій, на думку Франка, такий: «Зі слів самої цієї газети [«Діло». – Я. Г.] виходить, що ці три члени комітету [Левицький, Гладилевич, Чапельський. – Я. Г.] замість того, щоб обговорити справу на пленумі комітету, напосіли на керівника хору «Бояна» д-ра Федака, який до комітету не належав, а значить, викидати будь-що з програми не мав повноважень. Але оскільки д-р Федак є синдиком св. Юра, то йому *пригрозили*, що в разі виконання

¹⁸ Интриги противниковъ нашої идеѣ // *Діло*. – 1891/83. – 11(23).04. – С. 1.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

²¹ *Jeszcze w sprawie «Husa»* // *Kurjer Lwowski*. – 1891/117. – 28.04. – С. 1–2. – Без підпису автора. Український переклад див.: Франко І. Ще в справі «Гуса» // Франко І. *Зібр. творів у 50 т.* – Т. 28. – Київ: Наукова думка, 1980. – С. 129–131.

«Гуса» св. Юр позбавить його синдикату. Двом іншим членам комітету про це не сказали нічого, а навпаки, два дні твердили, що «Гуса» заборонила поліція. Лише в останню хвилину брехня викрилась, та коли пп. Шухевич і Савчак почали наполягати на тому, щоб обов'язково виконували «Гуса», решта членів комітету заявили, що в такому разі товариства, які вони репрезентують, оголосять завтра, що участі у вечорі не брали. Погодились на тому, що «Гуса» мали виконувати, але якраз в останню хвилину керівник хору відмовився диригувати, а поскільки ніхто інший не був готовий до такої ситуації, то виконання «Гуса» з програми випало»²² [курсив Франка. – Я. Г.].

Завершило всю полеміку опубліковане коротеньке спростування Степана Федака, який на вечорі диригував хором «Бояна». Воно, як і долучена до нього редакційна ремарка, цілком спрямовані на відповідь статті Франка: «Не надіявся я, щоби пропущення одної точки програми на вечерку в пам'ять Т. Шевченка, що на концертах часто лучає ся, могло дати Куржер-ови Lw. причину до широких толків. Отож заявляю, що відспівання композиції «Гус» з зміненним текстом не наступило лише для того, що зміненого тексту годі було підложити під ноти, а з ніякого іншого взгляду. Дальше я есм синдиком не св. Юра, але вдовичого фонду, а кожний знаючий відносини ані припустити не може, щоби хтось міг мені грозити утратою синдикату та щоби я такої грозби перестрашився. Д-рґ Ст. Федак». У доданій редакційній дописці до спростування Федака говорилося: «Поміщаючи се заявленє д-ра Стефана Федака скажемо ще від себе, що ціла стаття в 117 н-рі Куржер-а єсть фальшива, видумана звістним «кур'єрским радикалом»²³.

Отже, заборона виконання Лисенкового твору на Шевченковому вечорі 1891 р. у Львові стала предметом дискусії у львівській пресі. Лисенків твір єдиний раз став підставою політичних баталій. Розглянутий епізод є цінним і досі незауважуваним моментом стосунків між Франком і Лисенком, який є ще одним свідченням великого авторитету і поваги письменника до творчості композитора. Шкода тільки, що ані в мемуарній літературі про Лисенка, ані у франковій та лисенковій епістоляріях не відобразилося обізнання Лисенка цими подіями довкола виконання його твору в Галичині, ані його ставлення до них.

Дискусія набула політичного звучання, оскільки події на Шевченківському вечорі перетворилися у своєрідну акцію протесту проти політики «нової ери», проголошеної українськими політиками в парламенті у Відні. У цій дискусії зіткнулися інтереси двох антагонічних політичних партій: народовці, які були організаторами вечора, ініціаторами заборони виконання і рупором ідей «нової ери», та радикалів – принципових опозиціонерів новоєрівської політики, виразом яких є дописи Франка в «Kurjer Lwowski». Посилювали дразливість ситуації гострі, викривальні дописи Франка в «Kurjer Lwowski», даючи полякам побачити незгоду в українських рядах.

²² Франко І. *Ще в справі «Гуса»* // Франко І. Збір. творів у 50 т. – Т. 28. – Київ: Наукова думка, 1980. – С. 130–131.

²³ Надіслане // *Діло*. – 1891/90. – 20.04 (2.05). – С.3.

Весь епізод із заборною наклав неприємний відбиток на дебютний виступ хору «Львівського Бояна». Матеріали дискусії звинувачують у цьому Франка, хоч він, мабуть, лише об'єктивно констатував стан справи. Підтвердженням цього може стати значно пізніша заувага Станіслава Людкевича, який пише, що «тодішня [початку 90-х років XIX ст., тобто часу створення «Бояна». – Я. Г.] т. зв. політична консолідація (народовців і москвофілів) мала свій вплив також на консолідацію співочих сил у початкових роках «Бояна»²⁴.

Оскільки інцидент відбувся на вшануванні Шевченка, то його було трактовано з обох політичних сторін як посягання на честь і творчість великого Поета, національного генія, на актуальність, гостроту його слова. Тому дехто з діячів (Франко, Олесницький), товариств («Академічна Громада») вбачали у цьому намагання «обкросення» Шевченка, підтягування його ідей під свої погляди. Намагання народовців приховати ті прояви тенденційності (змінюючи текст у Лисенковому творі) лише розпалювали полеміку і ставали підставою провокацій під час вечора.

Yakym Horak. Regarding the Prohibition of Lysenko's "Ivan Hus" Performing at the Shevchenko Festive Evening in Lviv in 1891. *The article surveys the polemics around the prohibition of performing the Lysenko's choir "Ivan Hus" at the Shevchenko festive evening in Lviv in 1891. The polemics involved the Ukrainian journal "Dilo" and the polish "Kurjer Lwowski" and acquired political subtext, having become the manifestation of the protest against the politics of "New Era". Ivan Franko, who defense Lysenko's work, was one of the participants of the polemics.*

Key words: *choir "Ivan Hus", Shevchenko's festive evening, Lysenko, Franko, Stepan Fedak, "Lviv Bojan".*

Література

1. Архімович Л., Гордійчук М. М. *Лисенко. Життя і творчість* – 3-тє вид., доповн., переробл. – Київ: Музична Україна, 1992. – 256 с.
2. Вечеръ въ честь Тараса Шевченка // *Діло*. – 1891. – № 76. – 3 (15). 04. – С. 1–2.
3. Витвицький В. *Взаємини М. Лисенка з І. Франком*. – Краків–Львів: Українське видавництво, 1942. – 39 с.
4. Загайкевич М. М. В. Лисенко і прогресивна музична культура Західної України // *Микола Лисенко – борець за народність і реалізм у мистецтві* / ред. М. Загайкевич. – Київ: Наукова думка, 1965. – С. 118–133.
5. Загайкевич М. *Музичне життя Західної України другої половини XIX ст.* – Київ: Видавництво АН УРСР, 1960. – 191 с.
6. Zwrot w sprawie ruskiej // *Kurjer Lwowski*. – 1891. – № 111. – 22.04. – С. 1.
7. *Іван Франко про музику* / упорядник Т. Коноварт. – Львів, 2006. – 118 с. – НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Серія: «Історія української музики». Вип. 14.
8. Интриги противниковъ нашої идеї // *Діло*. – 1891. – № 82. – 10 (22).04. – С. 1; № 83. – 11(23).04. – С. 1.
9. Kronika. Wieczornica w cześć Szewczenki // *Kurjer Lwowski*. – 1891. – № 105. – 16.04. – С. 3.

²⁴ Людкевич С. У сорокаліття «Львівського Бояна» (1891–1931) // Людкевич С. *Дослідження, статті, рецензії, виступи* / упоряд. З. Штундер. – Т. 2. – Львів: Видавництво М. Коць, 2000. – С. 380.

10. Kronika. W sprawie wieczornicy Szewczenki // *Kurjer Lwowski*. – 1891. – № 108. – 19.04. – С. 3.
11. Коноварт Т. Деякі питання музичної культури в критичній спадщині Івана Франка // *Українське музикознавство*. – Вип. 9. – Київ: Музична Україна, 1974. – С. 15–22.
12. Людкевич С. У сорокаліття «Львівського Бояна» (1891–1931) // Людкевич С. *Дослідження, статті, рецензії, виступи* / упоряд. З. Штундер. – Т. 2. – Львів: Видавництво М. Коць, 2000. – С. 379–384.
13. Надіслане // *Діло*. – 1891. – № 90. – 20.04 (2.05). – С. 3.
14. Новинки. Вь честь ХХХ-ыхь роковинь смерти Тараса Шевченка // *Діло*. – 1891. – № 71. – 28.03 (9.04). – С. 3.
15. Новинки. Видавництво творів Шевченка // *Діло*. – 1891. – № 76. – 3(15).04. – С. 3.
16. Новинки. Завтрѣшній вечерокъ вь честь Т. Шевченка // *Діло*. – 1891. – № 74. – 1(13).04. – С. 3.
17. Новинки. Знаний радикаль рускій // *Діло*. – 1891. – № 77. – 4 (16).04. – С. 3.
18. Олесницький Є. *Сторінки з мого життя*. – Стрий: Щедрик, 2007. – 381 с.
19. Про виданьє творів Т. Шевченка // *Народ*. – 1890. – № 6. – 15.03. – С. 73–75. – Підписано: С. 73–74 – Редакція; с. 74–75 – Надзбручанин.
20. Ханик Л. *Історія хорового товариства «Львівський Боян»*. – Львів, 1999. – 122 с.
21. Франко І. Літературно-наукова хроніка. Нове виданє Шевченка // *Народ*. – 1891. – № 7. – 1.04. – С. 116–117.
22. Franko I. Utwory poetyczne Szewczenki // *Kurjer Lwowski*. – 1891. – № 107 – 18.04. – С. 5–6.
23. Jeszcze w sprawie “Husa” // *Kurjer Lwowski*. – 1891. – № 117. – 28.04. – С. 1–2. – Без підпису.
24. Франко І. Ще в справі «Гуса» // Франко І. *Зібрання творів у 50 томах*. – Т. 28. – Київ: Наукова думка, 1980. – С. 129–131.

